

УДК 17.02:316.454.3

Віталій НАДУРАК

СИСТЕМА СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СИНЕРГЕТИКИ: ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено підведенню основних підсумків дослідження автором суспільної моралі в контексті основних принципів синергетики. В структурі системи суспільної моралі виділено два основних рівні: макрорівень моральної свідомості та мікрорівень моральної практики. Складність системи моралі зумовлена як кількісними показниками, так і складністю зв'язків між її елементами, адже в процесі моральної практики люди вступають між собою в безліч стосунків із великою кількістю ступенів свободи. Відкритість системи суспільної моралі засвідчується існуванням певного впливу однієї системи на іншу, а також їх тісним зв'язком з іншими явищами природного та соціокультурного буття. Свідченням нелінійності системи моралі є те, що вплив зовнішніх чинників не має в ній однозначного відгуку. Самоорганізація системи суспільної моралі може бути визначена як процес появи узгодженості між її елементами, унаслідок чого формуються певні структури та властивості, причому все це відбувається без специфічного зовнішнього впливу, тобто такого, що нав'язує певне формоутворення. Моральним хаосом є такий стан системи суспільної моралі, за якого порушується взаємодія, взаємозв'язки, узгодженість між елементами її мікро-, макрорівнів і керуючими факторами.

Ключові слова: система суспільної моралі, макрорівень моральної свідомості, мікрорівень моральної практики, синергетика, складність, відкритість, нелінійність, самоорганізація, моральний хаос.

Досліджуючи протягом останніх десяти років суспільну мораль з допомогою основних принципів синергетики, ми опублікували серію праць, присвячених даній проблемі. Головними поміж них є монографія «Система суспільної моралі: синергетичний підхід» (Надурак, 2014) та дисертаційне дослідження «Система суспільної моралі в контексті основних принципів синергетики (етико-філософський аналіз)» (Надурак, 2015). В даних працях міститься найбільш повний виклад результатів дослідження суспільної моралі, як відкритої складної системи, в якій відбуваються процеси самоорганізації. *Метою* пропонованої статті є підведення підсумків цієї роботи шляхом тезового викладу основних її результатів.

На сьогоднішній день були проведені тільки поодинокі дослідження, у яких автори, будучи знайомими з головними принципами синергетики, тією чи іншою мірою використовували їх для тлумачення феномену моралі. Йдеться про роботи Є. Беляєвої (ідея відкритості моралі, її самоорганізація, нелінійність, хаос), Ф. Гайєка (зосередився на явищі самоорганізації моралі), Р. Бішлера (самоорганізація моралі). Окремі аспекти синергетичного бачення моралі також зауважили В. Бакштановський, Ю. Согомонов, Ф. Фукуяма (самоорганізація, нелінійність, хаос, специфічна роль зовнішніх факторів у її розвитку).

Водночас проблема формування та функціонування системи суспільної моралі в контексті основних принципів синергетики ще не була предметом окремого, глибокого, систематичного вивчення. Актуальність поставленої проблеми та її недостатня опрацьованість зумовили необхідність нашого дослідження.

Насамперед відзначимо, що синергетика в проведеному дослідженні виконувала роль вихідної методологічної установки, яка спрямовує дослідницьку увагу на пошук конкретних механізмів і закономірностей суспільної моралі, властивих усім відкритим складним системам, що самоорганізуються. Вона дала змогу по-новому інтерпретувати суспільну мораль і виявити ті її особливості, які раніше не потрапляли в поле зору дослідників. Методологічна установка передбачає вибірковість уваги дослідника, тому наша робота не претендувала на всебічний опис такого складного феномену як суспільна мораль. Вона вибірково спрямована на ті факти морального життя та властивості моралі, які засвідчують існування в ній закономірностей, притаманних системам, які вивчає синергетика.

Прагнучи описати суспільну мораль в контексті основних принципів синергетики, ми поставили перед собою завдання встановити, що вона є складною системою, довести її відкритість, самоорганізацію, нелінійність розвитку та нестабільність.

Використовуючи термін «суспільна мораль» у дескриптивному сенсі, ми вживаємо його для позначення моральних уявлень, які поділяються суспільством. Поняттям «система суспільної моралі» у роботі позначається сукупність колективних моральних уявлень певної спільноти, а також суб'єктів, які керуються ними, і взаємодії, що виникає між усіма названими елементами.

Як відомо, синергетика вивчає **складні системи**. Чи відноситься до них мораль? Г. Гакен зауважує, що у спрощеному вигляді складні системи можна описати як такі, «що складаються з великої кількості частин, елементів чи компонентів, які можуть бути одного чи різного роду. Компоненти або частини можуть поєднуватися між собою в більш чи менш складний спосіб» (Гакен, 1991: с.14). Отже, система є складною не тільки тому, що складається із великої кількості елементів, а й тому, що ці еле-

менти вступають між собою у складну взаємодію. Кількість елементів, з яких складається система суспільної моралі, є, безумовно, великою, адже елементами одного з її рівнів є люди, які намагаються виконувати її приписи. Кількість людей у тому чи іншому суспільстві, яке є носієм певної моралі, велика, тому, навіть з огляду на кількісні характеристики, суспільна мораль належить до складних систем. Складність зв'язків між її елементами теж є значною, адже в процесі моральної практики люди вступають між собою в безліч стосунків із великою кількістю ступенів свободи.

Аналіз структури системи суспільної моралі був проведений на макрота-мікрорівнях. Якщо вести мову про структуру моралі загалом, то в ній можна виділити моральну свідомість як уявлення про прийнятне й неприйнятне, яке оформлюється у вигляді моральних норм, цінностей, принципів, правил, ідеалів. Другим рівнем є втілення моральної свідомості у відносинах суб'єктів між собою та ставленні до світу загалом. Поєднавши таке бачення моралі з ідеями синергетики, ми пропонуємо наступну структуру системи суспільної моралі. Макрорівнем буде суспільна моральна свідомість, щодо якої ми використовуватимемо поняття «макрорівень моральної свідомості», яким позначатимемо сукупність колективних моральних уявлень певної спільноти. Складові макрорівня в синергетиці називаються параметрами порядку. Мікрорівнем у системі суспільної моралі може вважатись рівень, на якому суб'єкти, тобто члени певної спільноти, переймаючи прийняті в ній моральні орієнтири у власну індивідуальну моральну свідомість, утілюють їх в життєвій практиці. Надалі ми називатимемо цей рівень «мікрорівнем моральної практики», розуміючи поняття «моральна практика» в максимально широкому значенні, як будь-яку людську активність, яка здійснюється у сфері моральної компетенції.

Герман Гакен зауважив, що мікро- та макрорівні відрізняються між собою часовими характеристиками. Він пише: «Щоб знайти параметри порядку, ми користуємося базовою ідеєю ... про те, що параметри порядку змінюють своє значення повільно, у той час, як підпорядковані частини змінюються швидко» (Хакен, 2000).

У системі суспільної моралі найшвидші темпи змін притаманні мікрорівню, адже в моральній практиці індивіди схильні до постійних змін, які проявляються в тому, що окремі суб'єкти можуть не погоджуватись із певними нормами моралі, ставити їх під сумнів, змінювати, надавати за певних обставин перевагу одним перед іншими, зрештою, здійснювати постійний моральний пошук. Така ситуація інколи може навіть бути схожою на хаос, адже окрема людина протягом свого життя досить часто, тією чи іншою мірою, змінює моральні орієнтири. Натомість зміни на макрорівні (у суспільній моральній свідомості) є значно повільнішими й це природно, адже її складові змінюються не так швидко, як ставлення до них окремих людей. Тому, з огляду на часові характе-

ристики, моральна свідомість і моральна практика відповідають статусу макрорівня (параметрів порядку) і мікрорівня відкритих складних систем, що їх вивчає синергетика.

По-друге, і це найголовніше, моральна свідомість виконує властиву для параметрів порядку функцію – вона визначає поведінку елементів системи на мікрорівні. Тобто те, що роблять суб'єкти у сфері моральної практики, визначено моральною свідомістю, яка притаманна відповідному суспільству. Моральна свідомість неначе *підпорядковує* собі дії суб'єктів, тому й у синергетиці стверджується, що між цими рівнями існує принцип підпорядкування: «... Змінні, які існують довго, керують тими, що існують недовго, рівень, що розташований вище, – розташованим нижче» (Буданов, 2000: с.161).

По-третє, в синергетиці відомо, що не тільки параметри порядку керують елементами мікрорівня, а й існує явище циклічної причинності – ці елементи через свою колективну поведінку створюють параметри порядку. У стосунках між мікрорівнем моральної практики та макрорівнем моральної свідомості така циклічна причинність теж присутня, адже суб'єкти не тільки підпорядковуються певним моральним нормам, а й створюють їх у своїй взаємодії. Тобто конструювання елементів суспільної моральної свідомості відбувається на рівні моральної практики.

Г. Хакен звертав увагу на те, що шляхом опису параметрів порядку ми можемо охарактеризувати поведінку всієї системи (Хакен, 2000). Ця ідея у цілому справедлива й щодо моралі. Адже, описавши моральні норми певного суспільства, ми тим самим з великою часткою точності охарактеризуємо поведінку окремих людей, які в ньому живуть.

Заради справедливості варто зазначити, що Г. Хакен теж звернув увагу на той факт, що стосовно людської поведінки моральна свідомість є параметром порядку. У статті «Чи можемо ми використовувати синергетику в науках про людину?» він наводить таблицю, у якій визначає певний параметр порядку та елементи, які йому підпорядковані. Етиці (у значенні моралі) там відповідають люди, як підпорядковані частини мікрорівня (Хакен, 2000).

Відкритість системи суспільної моралі засвідчується існуванням певного впливу однієї системи на іншу, який проявляється, наприклад, в запозиченні моральних приписів сусідніх спільнот, а також їх тісним зв'язком з іншими явищами природного та соціокультурного буття. Ті чинники зовнішнього щодо неї середовища, які мають найбільший вплив на її розвиток і функціонування, визначені як керуючі фактори (по аналогії зі зживаним в синергетиці поняттям «керуючі параметри»).

Які ж фактори можуть бути названі керуючими для системи суспільної моралі? На основі аналізу, результати якого наведені в монографії (Надурак, 2014), ми дійшли висновку, що можна виділити дві основні

групи таких керуючих факторів: до першої віднесемо тих, у яких походження соціокультурне, а до другої тих, у яких – біологічне. До групи соціокультурних керуючих факторів відносимо потребу співжиття (тобто необхідність людей у співіснуванні з метою виживання, яка стимулює виникнення норм, що уможливають співжиття); культуру та релігію (хоча вона є частиною культури, проте, завдяки вагомості свого впливу, стосовно моралі виступає як окремий керуючий фактор); економічну сферу суспільного буття. До біологічної групи керуючих факторів відносимо природну основу моральних норм (відомо, що схильність до деяких форм моральної поведінки закладена в нашій природі й успадковується генетично та навіть має свій прототип у поведінці тварин) і ті фактори людської природи, опанування яких значною мірою спричинило формування моралі (наприклад, агресія, статевий потяг).

Введення нами поняття керуючий фактор дало змогу пояснити специфіку взаємодії системи суспільної моралі із зовнішніми чинниками. Основними особливостями взаємодії системи моралі та її керуючих факторів є те, що останні не тільки впливають на мораль, але й зазнають її впливу; вони не нав'язують системі моралі певних норм, а лише сприяють їх формуванню, оскільки конкретні формоутворення макрорівня моральної свідомості залежать від внутрішніх процесів самоорганізації; система моралі постає внаслідок взаємодії різних керуючих факторів, які відрізняються вагою свого впливу.

Необхідно також звернути увагу на відносну закритість системи моралі до впливів середовища. В працях із синергетики дана характеристика систем, переважно, упускається, оскільки саме відкритість робить систему такою, що стає здатною до самоорганізації. Разом з тим, без певної міри закритості існування системи стає неможливим. Е. Морен пише, що «організація є феноменом, що характеризується відносною закритістю, яка забезпечує захист від випадкових впливів середовища, вона створює свої власні обмеження, підтримує свою власну стабільність...» (Морен, 2005: с.109). Можна стверджувати, що, по-перше, певна міра закритості не дає системі суспільної моралі «розчинитись» у середовищі і таким чином зберігає їй статус самостійного феномену. Хоча й завдяки відкритості мораль зазнає впливів зі сторони релігії, культури, економіки, людської природи, соціальних відносин тощо, проте відносна закритість дає їй змогу залишатись самостійним явищем, відмінним від усіх названих феноменів. Саме завдяки закритості мораль являє собою специфічне явище, яке можна осягнути тільки вивчаючи його власну специфіку. По-друге, закритість дає змогу системі суспільної моралі «фільтрувати» впливи зовнішнього середовища і здійснювати певний відбір тих із них, які змінюватимуть її макрорівень. Якщо такого відбору не відбуватиметься, то мораль знаходитиметься у надзвичайно хаотичному стані, оскільки всі події, які відбуваються в культурі, релігії, економіці матимуть вплив на її зміст.

Натомість закритість дає змогу чинити певний «спротив» середовищу і навіть формувати його відповідно до своїх стандартів. Для прикладу візьмемо ситуацію, коли у культурі певної спільноти набувають поширення ідеї, образи, які не відповідають її моральним орієнтирам. Попри свою популярність, вони можуть залишатись несприйнятими мораллю, яка не просто не змінюватиметься за їх впливу, але й осудить їх, демонструючи таким чином свою здатність закриватись від сторонніх впливів.

Принцип нелінійності стосовно системи суспільної моралі означає, що вплив на неї певних чинників (тих же керуючих факторів) не дає однозначного відгуку. Це пояснюється не тільки тим, що на неї впливає багато зовнішніх і внутрішніх чинників, які вступають у складну взаємодію, наслідки якої часто не можна вивести як з кожного окремо взятого чинника, так і з їх сукупності, а й тим, що в певні періоди розвитку навіть зовсім незначні випадкові фактори можуть мати на неї вагомий вплив. Тому, якщо ми проведемо мисленнєвий експеримент і уявимо дві системи суспільної моралі, які зазнають впливу однакових керуючих факторів та, загалом, однакового середовища, то результат такого впливу буде різним. У процесі еволюції сформується дещо відмінні структури, адже процеси самоорганізації йтимуть різним шляхом і творитимуть, врешті, різні «малюнки» організованих структур.

Г. Такен в «Енциклопедії складності та науки про системи» визначає **самоорганізацію** як «формування просторово-часових паттернів (структур) і/або функцій без «керівної руки» (Haken, 2009: р. 8926). В іншій статті цієї ж енциклопедії він змальовує процеси самоорганізації як спонтанне продукування елементами системи через кооперацію певних структур, тобто появу між елементами впорядкованості або ж координованої поведінки без специфічного керування ззовні, тобто без втручання зовнішнього чинника (Haken, 2009: р. 8946). Таким чином, самоорганізація (а, відповідно, й самоорганізація системи суспільної моралі) може бути визначена як процес появи узгодженості між елементами системи, унаслідок чого формуються певні структури та властивості, причому все це відбувається без специфічного зовнішнього впливу, тобто такого, що нав'язує певне формоутворення.

На нашу думку, можна вести мову принаймні про два аспекти процесу самоорганізації в системі суспільної моралі: перший має місце тоді, коли у відповідь на появу нової моральної норми суб'єкти починають синхронно підпорядковувати їй свою діяльність (тобто, говорячи мовою синергетики, елементи мікрорівня підпорядковуються новим параметрам порядку). А другим (який цікавитиме нас найбільше) є поява внаслідок процесів самоорганізації нових елементів моральної свідомості. Потрібно підкреслити, що коли мова йде про самоорганізацію макrorівня моральної свідомості (норм, принципів, цінностей і т. п.), ми не стверджуємо, що вони утворюються без жодних зовнішніх впливів. Як було зазначено, відкритість системи суспільної моралі передбачає її

взаємозв'язок з іншими явищами суспільного й природного буття, які активно на неї впливають, і, в першу чергу, з керуючими факторами. Саме вони стимулюють її до утворення відповідної структури: суб'єкти моральної практики реагують на дію цих чинників і в їх взаємодії народжуються відповідні етичні норми, принципи, ідеали. Якщо описувати цей процес детальніше, то варто відзначити наступне. Відкрита система може самоорганізовуватись завдяки тому, що в неї надходить енергія, інформація, речовина. Якщо вести мову про систему суспільної моралі і, зокрема, про макрорівень моральної свідомості, то оскільки його «природа» є інформаційною, доцільно поставити питання, звідки ж надходить та інформація, з якої формується даний рівень. Джерелом даної інформації є, в першу чергу, керуючі фактори. Тобто індивіди мікрорівня, прагнучи вибудувати стосунки між собою, діють на основі інформації, яка надходить від їх біологічної природи (в першу чергу через почуття), культури, релігії, економічної сфери суспільного життя, зрештою, керуються логікою потреби співжиття, яка підказує необхідність певних дій. На основі цієї інформації вони й вибудовують стосунки один із одним, внаслідок чого ті стратегії дій, які виявляються найбільш адекватними, поширюються суспільством та стають загальними стандартами поведінки.

Система суспільної моралі, як і всі відкриті складні системи, характеризується відносною стабільністю своєї структури, адже певна міра **нестабільності**, хаосу завжди присутня в ній, навіть у періоди сталого розвитку, коли вона стимулює її до незначних змін і сприяє загальній стабільності системи. В окремі моменти історії хаотичні тенденції настільки зростають, що система опиняється у фазі значної нестабільності і це, врешті, приводить до руйнації її структури та вагомих змін у моралі.

Моральним хаосом є такий стан системи суспільної моралі, за якого порушується взаємодія, взаємозв'язки, узгодженість між елементами її мікро-, макрорівнів і керуючими факторами. Моральним порядком є такий стан, коли існує достатня міра узгодженості між згаданими елементами системи, що забезпечує відносну незмінність її структури.

Основними ознаками хаосу в системі суспільної моралі є відсутність її реакції на зміну керуючих факторів; існування застарілих норм, принципів, принципів, які не відповідають зміні керуючих факторів; часткове чи повне ігнорування суб'єктами існуючих моральних норм (порушення принципу підпорядкування) або ж формалізм у їх виконанні; зростання кількості вчинків, які не відповідають жодним моральним уявленням; надмірне зростання індивідуалістичних тенденцій у моралі; конкуренція різноманітних моральних норм відносно ситуацій, щодо яких до хаосу існувала однозначність (або ж конкуренція цілих проектів моралі).

Аналізуючи проблему морального хаосу, треба також зазначити, що, на нашу думку, допустимий рівень хаотичності в соціальних системах (зокрема

в моралі) вищий, у порівнянні із системами природними. Головними факторами, які це зумовлюють, є людська свідомість і пов'язана з нею свобода. Якщо поглянути на природні системи, то коли відбувається встановлення певного параметра порядку, елементи мікрорівня автоматично й синхронно підпорядковують йому свою діяльність, тобто функціонують відповідно до нового порядку, майже не маючи змоги змінити свою поведінку, поки не зміняться умови, що визначають динаміку системи. У випадку із системою суспільної моралі ситуація виглядає дещо іншою, адже елементами мікрорівня є люди. Вони володіють свідомістю, а також свободою волі, що дає їм змогу скеровувати власну поведінку не тільки відповідно до об'єктивних закономірностей, а й згідно із змістом власної свідомості. Навіть коли система суспільної моралі знаходиться в періоді стабільного розвитку, індивіди, завдяки свободі вибору, можуть не відповідати параметрам порядку більшою мірою, аніж це допустимо в системах природних. Елементи макрорівня моральної свідомості не прив'язують до себе індивідів настільки жорстко, як у більшості природних систем. Тобто слідування моральним нормам допускає більше варіативності, ніж нормам природним. Норми моралі не є чіткими й однозначними командами. Вони допускають розмірковування над собою з боку суб'єктів, пристосування до вимог ситуації та ін. Тому на мікрорівні моралі рівень хаотичності завжди є достатньо високим. Проте ця хаотичність забезпечує пластичність моралі, дає їй здатність більш чутливо реагувати на зміни, що відбуваються в оточуючому середовищі.

Отже, результати наших досліджень дають підставу стверджувати, що суспільна мораль є відкритою, складною, нелінійною, нестабільною системою, в якій відбуваються процеси самоорганізації. Пропонована стаття дає тільки загальне уявлення про ці її характеристики, оскільки деталізоване їх доведення представлено у значно більших за обсягом працях, які вже згадувались на початку статті (Надурак, 2014; Надурак, 2015). Водночас ми не вважаємо дане питання вичерпаним. Всі перелічені характеристики системи суспільної моралі можуть бути суттєво деталізовані, що створює широке велике поле для подальших досліджень.

Література:

1. Бакштановский В. И. Моральный феномен: от элементарного нравственного порядка к сложной нормативно-ценностной системе / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов // Этическая мысль. – М.: ИФ РАН, 2008. – Вып.8. – с. 21–41.
2. Бакштановский В. И. Социология морали: нормативно-ценностные системы / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов // Социологические исследования. – 2003. – № 5. – С. 8–20.
3. Беляева Е. В. Метаморфозы нравственности: динамика исторических систем нравственности. – Минск : Экономпресс, 2007. – 464 с.
4. Буданов В. Г. Методология и принципы синергетики // Філософія освіти. – 2006. – № 1 (3). – С. 143–173.

5. Культурний контекст соціальної самоорганізації. Зб. наук. праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 312 с.
6. Морен Э. Метод. Природа Природы. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 464 с.
7. Надурак В. Система суспільної моралі: синергетичний підхід. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2014. – 230 с.
8. Надурак В.В. Система суспільної моралі в контексті основних принципів синергетики (етико-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.07; М-во освіти і науки України, Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2015. – 472 с.
9. Фукуяма Ф. Великий крах : Людська природа і відновлення соціального порядку / Френсіс Фукуяма. – Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.
10. Хакен Г. (2000) Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? [Электронный ресурс] / Г. Хакен. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.ru/what/primenyat-sinergetiku-v-naukax-o-cheloveke-german-haken/>.
11. Хакен Г. Информация и самоорганизация : Макроскопический подход к сложным явлениям / Герман Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.
12. Haken H. Synergetics. Basic concepts / Herrman Haken // Encyclopedia of Complexity and System Science. – Springer, 2009. – P. 8926–8946.
13. Haken H. Synergetics. Introduction to / Herrman Haken // Encyclopedia of Complexity and System Science. – Springer, 2009. – P. 8946. –8948.
14. Hayek F.A. The Fatal Conceit: The Errors of Socialism. – Routledge. – 2013. – 192 p.

Віталій Надурак. Система общественной морали в контексте основных принципов синергетики: итоги исследования

Статья посвящена подведению основных итогов исследования автором общественной морали в контексте основных принципов синергетики. В структуре системы общественной морали выделены два основных уровня: макроуровень морального сознания и микроуровень моральной практики. Сложность системы общественной морали обусловлена как количественными показателями, так и сложностью связей между ее элементами, поскольку в процессе моральной практики люди вступают между собой во множество отношений с большим количеством степеней свободы. Открытость системы общественной морали подтверждается существованием влияния одной системы на другую, а также их тесной связью с другими феноменами природного и социокультурного бытия. Свидетельством нелинейности системы морали является то, что влияние внешних факторов не имеет в ней однозначной реакции. Самоорганизация системы общественной морали может быть определена как процесс появления согласованности между ее элементами, в результате чего формируются определенные структуры и свойства, причем все это происходит без специфического внешнего воздействия, то есть такого, которое навязывает определенное формообразование. Моральным хаосом является такое состояние системы общественной морали, при котором нарушается взаимодействие, взаимосвязи, согласованность между элементами ее микро-, макроуровня и управляющими факторами.

Ключевые слова: система общественной морали, макроуровень морально-го сознания, микроуровень моральной практики, синергетика, сложность, открытость, нелинейность, самоорганизация, моральный хаос.

Vitaliy Nadurak. System of Social Morality in the Context of the Basic Synergetic Principles: Results of the Study

The article is devoted to summarizing the main results of the author's study of social morality in the context of the basic principles of synergetics. Synergetics in the given is used as the initial methodological orienting point that directs attention to specific mechanisms and patterns of social morality, inherent to all open complex self-organizing systems. There are two main levels in the system of social morality: macro level of moral consciousness (a set of collective moral ideas of community) and micro level of moral practice (it includes members of a community who, adopting its moral orientations in his/her own individual moral conscience, implement them in practice). Relationships of subordination and circular causality exist between these levels. The complexity of the system of social morality is due to quantitative indicators and complexity of relationships between its elements, because in moral practice people have a variety of relationships with a lot of degrees of freedom. The openness of the system of social morality is confirmed by the existence of the influence of one system on another, as well as their close relationship with other phenomena of natural and socio-cultural life. Those of them that have the greatest influence on the formation and functioning of social morality are defined as its control factors. Social morality is nonlinear system, because the impact of external factors isn't unambiguous. Self-organization of the system of social morality can be defined as the process of emergence of coherence between its elements, resulting in the formation of certain structures and properties, and all of this is happening without a specific external influence, that is one that imposes certain forms. Moral chaos is such a state of the system of social morality, in which disturbed interaction, relationship, coordination between elements of its micro, macro levels and control factors.

Key words: system of social morality, macro level of moral consciousness, micro level of moral practice, synergetics, complexity, nonlinearity, openness, self-organization, moral chaos.

Надурак Віталій Вікторович – доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

vnadurak@gmail.com

Nadurak Vitaliy Victorovych – Doctor of Sciences in Philosophy, Associate Professor of the department of philosophy and sociology at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

vnadurak@gmail.com